

Colectiv coordonat de: **JANE CAPLAN**

ISTORIA GERMANIEI NAZISTE

Traducere: LIVIU MATEESCU
după Ediția Oxford University Press

EDITURA ORIZONTURI

Europa și Imperiul Nazist în toamna anului 1942

Cuprins

Introducere (Jane Caplan).....	5
Contextul interpretării.....	9
Disputa „istoricilor”.....	14
Executanți de bunăvoie?.....	20
Instituții și intenții.....	24
Biopolitică.....	30
Istorie și amintire.....	35
 1. Apariția ideologiei naziste (Richard J. Evans).....	40
Istoriografie.....	40
Ideologie și interes material.....	44
Originile antisemitismului nazist.....	49
Regenerarea națiunii.....	57
Sinteza ideologică a nazismului.....	64
 2. Partidul Național-Socialist al Muncitorilor Germani (NSDAP) între 1919 și 1934: De la marginea scenei politice la preluarea puterii (Peter Fritzsche).....	70
Primii naziști.....	76
Naziștii se mobilizează.....	85
Reușita naziștilor.....	94
Consolidarea puterii.....	100
 3. Hitler și statul nazist: conducere, ierarhie și putere (Jeremy Noakes).....	105
Hitler ca „Führer”.....	105
Tensiunile dintre partid și stat.....	110
Organizarea politică a Partidului Nazist și SS-ul.....	118
Forțe integratoare și forțe distructive.....	126
Anii războiului, 1939–1945.....	133

4. Includerea: construirea unei comunități naționale, în propagandă și în practică

(Jill Stephenson)	140
Persistența diviziunilor sociale	143
Sex, rasă și politicile de populație	147
Nazificarea vieții sociale.....	151
Partidul Nazist, formațiunile sale, afiliații săi	153
Educația pentru cetățenii „valoroși”	158
Integrarea socială: strategii și răspunsuri.....	161
Opoziția.....	164
Concluzie	168

5. Politica excluderii: represiunea în statul nazist,

1933–1939 (Nikolaus Wachsmann)	172
1933: anul terorii.....	173
Opozanții politici	181
Marginalizații social	187
„Străinii de rasă”	194
1939 și după aceea	202

6. Religia și bisericile (Richard Steigmann-Gall).....

Introducere	206
Catolicii.....	209
Protestanții	215
Religiile persecutate.....	227
Concluzie	234

7. Istoria economică a regimului nazist

(Adam Tooze)	235
Esența <i>Volksgemeinschaft</i> -ului	236
Reînarmarea	248
Reinterpretarea economiei naziste de război	257
Mobilizarea imperiului rasial nazist	265
Concluzie: sinteza ideologico-pragmatică.....	271

8. Politica externă pe timp de pace și de război

(Gerhard L. Weinberg)	273
Introducere	273
Primii pași	274
Reînarmarea și planurile de război	280
Legături noi cu Italia și remilitarizarea Rhineland-ului	283
Trecerea la agresiune directă	286
Războiul ordonat, apoi anulat	291
Războiul ordonat și început	298
Politica externă în timpul războiului.....	302

9. Ocupație, imperialism și genocid, 1939–1945

(Doris L. Bergen)	305
Experimentarea, 1939–1940	307
Expansiunea, 1940–1941	315
Apogeul: anii de vârf ai valului de crime, 1942 și 1943	322
Convulsiile morții, 1944–1945	335

10. Al Treilea Reich în memoria postbelică a

germanilor (Robert G. Moeller)	344
Povești de război din Germania de Est și de Vest	353
Înapoi în viitor: politicile amintirii în Germania unificată	366

Cronologie

Hărți ale Europei și Imperiului Nazist	384
--	-----

Apariția ideologiei naziste

de RICHARD J. EVANS

Istoriografie

O lungă perioadă de timp, în vremea celui de-al Treilea Reich și după aceea, criticii național-socialismului german au avut tendința să respingă ideea existenței unei ideologii naziste. În comparație cu marile sisteme de gândire politică europene, de la liberalism și conservatorism la marxism, populism și anarhism, național-socialismului părea să-i lipsească până și pretenția de a avea o consistență logică. Nu era decât un ghiveci de concepte împrumutate, amestecate cu fraze retorice. Bineînțeles, avea această carte, despre care se presupunea că este extraordinară – *Mein Kampf* a lui Hitler –, carte pe care toată lumea din cel de-al Treilea Reich trebuia să o citească sau măcar să o aibă în casă și care astfel s-a vândut în milioane de exemplare. Însă *Mein Kampf* nu este o lucrare de filosofie politică. Este mai degrabă o scriere autobiografică, împănată cu reflecții sfărăitoare și adesea incoerente despre problemele politice curente. Este o lucrare nesistematizată, lipsită de originalitate, iar bucăți mari din ea sunt mai mult sau mai puțin necitite. Ar fi fost imposibil să se extragă din această carte orice fel de perspectivă coerentă asupra lumii. Cei mai vechi biografi ai lui Hitler, ca de exemplu istoricul britanic

Alan Bullock, îl portretizau pe liderul nazist drept un oportunist avid de putere, lipsit de orice principii consistente, un om care ar fi adoptat orice idee, orice politică dacă acestea i-ar fi servit scopurile. Să susții că național-socialismul ar fi fost o ideologie, ar fi însemnat să-l înzestrezi cu o demnitate și cu un grad de seriozitate pe care nu le merită. Nazismul a fost o formă de criminalitate organizată, inert din punct de vedere intelectual și simplist din punct de vedere filosofic, tactică fără strategie, retorică lipsită de substanță.

Astfel de argumente au căpătat credibilitate chiar din tendințele antiintelectuale ale nazismului. Cu o binecunoscută ocazie, în noiembrie 1938, Hitler chiar a vorbit deschis despre exterminarea intelectualilor germani la un moment dat în viitor. Unul dintre sloganurile favorite ale grupărilor paramilitare ale „cămășilor brune” era, până la urmă, „lupta împotriva intelectului”. Această luptă a căpătat o dimensiune dramatică pe 10 mai 1933, când studenți naziști au aruncat mii de cărți în focuri aprinse în piețele principale din orașele universitare ale Germaniei. Când toate aceste aspecte sunt luate în considerare, credința că național-socialismul este o ideologie politică serioasă pare o glumă. Indiscutabil, cel puțin unul dintre naziștii de frunte, Alfred Rosenberg, a încercat să pună bazele teoretice ale politicilor naziste în cartea sa *Mitul Secolului XX*, publicată în 1930, însă alți lideri naziști și-au bătut joc de prețiozitatea acestei lucrări. Hitler a spus că nu a citit decât o mică parte din ea și a declarat că era prea greu de înțeles de cineva. S-au vândut un milion de exemplare ale acestei cărți în perioada celui de-al Treilea Reich, însă Hitler a pus acest lucru pe seama faptului că fusese condamnată de conducerea Bisericii Catolice din Germania, din cauza retoricii sale anticreștine. Destul de puțini naziști fac trimitere la lucrarea lui Rosenberg atunci când își justifică acțiunile, și chiar și

Respect pentru oameni și cărți

Mein Kampf-ului îi lipsește per total statutul de text ideologic sacru, statut pe care *Manifestul Comunist* sau *Capitalul* l-au avut. În timp ce discursurile, cărțile și ziarele din Rusia sovietică citau din abundență texte clasice de-ale lui Marx, Engels, Lenin sau Stalin cu fiecare ocazie pe care o aveau, scriitorii și oratorii din Germania lui Hitler păreau să nu aibă această obligație.

Asta nu înseamnă că persoanele care criticau nazismul credeau că acesta nu avea nicio idee. Însă în special în timpul celui de-al Doilea Război Mondial propagandiștii aliați au avut tendința de a susține că, dacă nazismul avea câteva idei, acestea nu erau mai mult decât niște versiuni actualizate ale prejudecăților și presupunerilor întâlnite în cultura și politica germană încă de la sfârșitul Evului Mediu, dacă nu cumva și de mai demult. În această opinie, răspândită de istorici britanici ca Lewis Namier, A.J.P. Taylor sau Rohan Butler, Hitler era un german reprezentativ, care exprima în practică cele mai înrădăcinate credințe din caracterul național german, credințe care fuseseră dezvoltate de o întreagă varietate de scriitori de-a lungul veacurilor. Folosindu-se în mod selectiv de anumite citate, Butler, de exemplu, a găsit ideile naziste în operele tuturor scriitorilor și filosofilor germani mai importanți, de la Luther la Nietzsche și chiar mai departe. Unul sau altul dintre aceștia, de la Herder și de la romantici înainte, de obicei o mare parte dintre ei, credeau în supunerea poporului în fața unui lider măreț, în superioritatea rasei germane, în faptul că puterea prevalează dreptului, în răutatea specific evreiască, practic în toate componentele principale din ceea ce avea să devină ideologia nazistă.

Totuși, această perspectivă are numeroase probleme. Alegând din scrierile gânditorilor și filosofilor germani acele fraze și concepte care păreau să aibă măcar o mică

asemănare cu limbajul și politicile naziștilor, istoricii ca Butler și Taylor le-au desprins din contextul lor original și l-au dat un alt înțeles decât cel intenționat de autorii lor. Dacă nazismul n-ar fi avut, într-adevăr, nimic nou sau original, dacă toate ideile sale ar fi fost răspândite printre germani pe parcursul întregului secol XIX, ba chiar și mai devreme, atunci de ce naziștii nu au ajuns la putere înainte de 1933? De ce n-au pus predecesorii lor în practică aceste idei? Mai mult, acest punct de vedere ignoră foarte puternica tradiție a liberalismului și a socialismului în politica germană, tradiție care data încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, tradiție care a trebuit depășită, lăsată în urmă înainte ca naziștii să ajungă la putere. Și, de fapt, nazismul ca mișcare politică s-a aflat la marginea politicii germane pentru cea mai mare parte din prima decadă a existenței sale, câștigând abia un procent de 2,6% dintre voturi la alegerile naționale din 1928. Impactul profund pe care l-a avut criza economică mondială, care a lovit Germania mai puternic decât orice altă țară în următorii ani, a fost cel care i-a convins, în final, pe oameni că naziștii aveau răspunsul la problemele Germaniei.

Atractivitatea electorală a Partidului Nazist în ultimii ani ai Republicii de la Weimar, când a acumulat sprijinul esențial pentru venirea la putere din 1933, s-a bazat, nu în ultimul rând, pe programul politic foarte vag, care își propunea să conțină de toate pentru toți votanții. Cei care studiază incredibilele victorii electorale ale naziștilor de la începutul anilor '30, când au reușit să câștige peste o treime dintre alegătorii germani de partea lor, sunt, în general, de acord că acești votanți au fost atrași printr-o evitare deliberată a unor chestiuni detaliate, specifice, combinată cu proiecția unei imagini caracterizate de un dinamism neobosit, animat de un scop, și cu promisiunea reiterată constant

Respect pentru oameni și cărți

a renașterii naționale, a revenirii economice și a restabilirii păcii și ordinii sociale după violențele și instabilitatea care au caracterizat ultimii ani ai Republicii de la Weimar. Unii alegători chiar i-au lăudat pe naziști pentru lipsa unui program politic concret, pentru că în opinia lor ultimii ani demonstraseră că politicienii care promiteau lucruri concrete erau cu toții niște mincinoși.

Ideologie și interes material

Până spre sfârșitul anilor '60, istoricii nazismului s-au concentrat mai presus de toate asupra motivelor care i-au asigurat succesul în câștigarea puterii, și apoi pe natura și originile politicii sale externe agresive. În timp ce oportunismul și cinismul, care au caracterizat strategia electorală a naziștilor, păreau de necontestat, cei care au studiat *Mein Kampf*-ul lui Hitler, *Convorbirile în jurul mesei* și celelalte scrieri și discursuri ale dictatorului, ca de exemplu Hugh Trevor Roper și Eberhard Jäckel, au început destul de repede să identifice două direcții-cheie în modul de gândire al liderului nazist, direcții care au rămas neschimbate de la începutul carierei sale politice și până la sfârșit. Prima dintre acestea este antisemitismul, prezent în primele scrieri politice ale lui Hitler și dominant în „testamentul politic” pe care l-a scris la sfârșitul vieții. Naziștii n-au pus un accent prea mare pe antisemitism în campaniile lor electorale de la sfârșitul anilor '20 și de la începutul anilor '30, însă această temă a reapărut în forță imediat după ce au ajuns la putere. Antisemitismul a ajuns și, ulterior, în plan secund, ca de exemplu în perioada de dinaintea Olimpiadei de la Berlin, din 1936, când regimul era îngrijorat de eventualele reacții negative ale opiniei internaționale. Însă în spatele acestor

manevre tactice antisemitismul era, fără îndoială, una dintre temele centrale, de neabătut ale nazismului, în toată existența sa.

Al doilea element central care se regăsea în scrierile și în discursurile lui Hitler, multe dintre ele necunoscute până în anii '50 și '60, când au fost publicate pentru prima dată, a fost conceptul de *Lebensraum*, credința bine înfiptă în mintea lui Hitler încă de la mijlocul anilor '20, dacă nu cumva și mai devreme, conform căreia Germania și germanii aveau nevoie de „spațiu vital” în Europa de Est. Bineînțeles, Hitler era foarte pregătit să își schimbe politica externă din rațiuni tactice, fie că era vorba despre o alianță cu Polonia (1934) sau cu Uniunea Sovietică (1939), sau de invadarea oportunistă a Austriei la începutul lui 1938, înainte de abordarea Cehoslovaciei, deși în 1937 plănuia să-i invadeze mai întâi pe cehi. Cu toate acestea, rămâne faptul că extinderea Germaniei spre est și cucerirea Poloniei, Ucrainei, Belarusului și a altor părți din Europa de Est a fost dintotdeauna un țel pe termen lung, exprimat cu numeroase ocazii. De-a lungul anilor, au apărut numeroase documente care au dovedit foarte clar că astfel de țeluri erau parte integrantă din gândirea lui Hitler încă din anii '20, așa cum reiese și din a sa *A doua carte* (scrisă în 1928), care a rămas nepublicată în timpul vieții sale, dar și din stenograamele multor conferințe secrete pe care le-a avut cu liderii armatei, din 1933 încolo.

Odată cu apariția istoriei sociale spre sfârșitul anilor '60, impactul nazismului în societatea germană a început să fie cercetat cu adevărat, iar țelurile și scopurile sale pe termen lung au început să devină mai vizibile. Cercetarea serioasă a fascismului ca fenomen politic în Europa interbelică a generat un număr de studii care au luat ideologia

Respect pentru oameni și cărți

nazistă în serios și au încercat să o compare cu ideologii ca și cea a fascismului lui Mussolini și cele ale altor mișcări similare. Descoperirea „victimelor uitate” ale nazismului – printre care se numără homosexualii, handicapații, rromii, prizonierii de război sovietici, infractorii mărunți și cei numiți „asociali” – contribuie și ea la zugrăvirea imaginii unei mișcări cu o ideologie bine definită. Studiile asupra universităților au arătat cu prisosință cum cel de-al Treilea Reich a suprimat tradiționala libertate a școlii și a cercetării și cum a promovat subiecte noi de studiu, ca igiena rasială, „fizicul german” sau istoria și arheologia Europei de Est.

Ceva mai recent, mai mulți istorici au susținut că politicile criminale justificate de aceste idei, de la uciderea celor bolnavi psihic și până la exterminarea evreilor, au fost motivate în primă fază de considerente materiale, mai cu seamă de o nevoie resimțită din ce în ce mai acut de a asigura hrană și spațiu de cazare pentru trupele germane din Est sau pentru a face loc etnicilor germani care voiau să se stabilească în altă parte, pe teritoriul Reich-ului. Regimul a folosit adesea astfel de argumente materialiste în propaganda sa, susținând, de exemplu, că cei cu handicap mental consumau degeaba resursele într-o perioadă în care paturile de spital erau necesare pentru răniții de război. Însă aceste argumente nu oferă o explicație pentru alte acțiuni ale naziștilor, ca de exemplu mutarea forțată a sute de mii de etnici germani, care au fost forțați să-și abandoneze casele din Europa de Est, după cum nu explică de ce naziștii i-au ucis pe handicapați, în ciuda faptului că familiile victimelor s-au oferit de foarte multe ori să aibă grijă de ei acasă, sau de ce au ucis atât de mulți evrei și condamnați la muncă silnică, supunându-i la „anihilare prin muncă”, când ar fi putut să-i exploateze mult mai eficient dacă i-ar fi tratat cu

măcar un minimum de umanitate. Crimele în masă, cărora le-au căzut victime evreii europeni, au umplut într-adevăr cuferele naziștilor și au asigurat provizii pentru trupe și pentru coloniști, însă nu există încă o explicație pentru care evreii au fost victime preferate, și nu alte grupuri sociale sau etnice. Subclasa „asocialilor” din Germania – adică a celor care nu voiau sau nu puteau să muncească – nu fost, inițial, subiectul uciderii în masă, ci, mai degrabă, a sterilizării forțate și, deși naziștii au găsit și pentru asta o justificare cu implicații materiale, sugerând că odraslele acestora ar fi o povară pentru stat și societate, mărimea și întinderea programului de sterilizare depășea cu mult limitele unei astfel de explicații – un număr considerabil de persoane care munceau sau care ar fi putut fi implicate într-o activitate economică folositoare a fost victima acestui program. În final, toate aceste programe, care implicau crime și violarea integrității corporale, au fost legate de apetitul pentru război al naziștilor. Și din acest punct de vedere este nevoie de o explicație în primul rând în termeni ideologici.

Astfel, până în anii '90, a devenit foarte clar că nazismul a avut un set relativ coerent de idei și țeluri. Reacționând la umilitoarea înfrângere a Germaniei în Primul Război Mondial și la profunda criză economică din anii Depresiei, din 1929 și până în 1933, mișcarea nazistă a căutat să distrugă ceea ce considera a fi structurile slabe și divizatoare ale democrației de la Weimar și să reunească națiunea într-o nouă „comunitate populară” (*Volksgemeinschaft*) sub conducerea incontestabilă a unui singur om, Adolf Hitler, „Conducătorul” (*Führer*). Instituțiile statului, societatea și cultura aveau să fie modificate pentru a inocula unei națiuni omogene un singur țel: să facă Germania mare din nou. Toți cei care aveau să-i stea în drum urmau să fie striviți. Străinii

Respect pentru oameni și cărți

și, în primul rând, evreii urmau să fie aruncați în afara societății, iar elementele slabe, neputincioase sau „degenerate” aveau să fie eliminate din lanțul ereditar. Germani sănătoși și în formă urmau să fie întăriți și antrenați pentru războiul care avea să vină, dacă erau bărbați, sau încurajate să aibă copii sănătoși și în formă, dacă erau femei. Astfel întărită, națiunea germană avea să înceapă un război de cucerire în Europa de Est, un război care să transforme Germania într-o superputere, ajutând-o să treacă peste umilințele îndurate în ultimele decenii.

Moralitatea creștină tradițională, un obstacol în calea creării acestei noi Germanii, avea să fie dată la o parte. Crearea pe baze științifice a unei rase germane superioare urma să implice în mod necesar încălcarea perceptorilor catolice privitoare la avort, contracepție, sterilizare și la alte aspecte ale procesului reproducător. Ideea creștină a căsătoriei avea să fie abandonată în favoarea unui concept rasial care să permită divorțul în cazul cuplurilor infertile, și doar cei apti din punct de vedere rasial să capete permisiunea de a se căsători. Relațiile ilegiteime nu vor fi stigmatizate dacă din ele vor rezulta copii „arieni” sănătoși. Propaganda nazistă și educația au făcut într-adevăr referințe la un trecut imaginar, mitic, din perioada medievală timpurie a triburilor germanice, ale căror instincte pure și necorupte din punct de vedere rasial al Treilea Reich se angaja să le recupereze. Însă, din punct de vedere fundamental, ideologia nazistă era o ideologie modernă, care susținea că se bazează pe percepțiile științei moderne. Originile sale trebuie deci căutate nu în trecutul germanic îndepărtat, nici măcar în Germania lui Luther sau în epoca romantică, ci spre sfârșitul veacului al XIX-lea.

Originile antisemitismului nazist

S-au făcut multe speculații cu privire la faptul că un gânditor sau altul ar fi fost cel de la care s-ar fi inspirat doctrina nazistă, ar fi fost „cel care i-a dat ideile lui Hitler”. Însă acest lucru este din pricina neînțelegerii naturii eclectice a ideologiei naziste, care s-a alimentat din diverse surse, foarte puține dintre acestea putând fi reduse la influența unui singur individ. Mai multe momente-cheie din istoria intelectualității de la sfârșitul veacului al XIX-lea au dat naștere ideilor care aveau să fie într-un final împletite într-o sinteză, sinteză reușită de Hitler și de naziști în anii '20. Prima dintre aceste idei a fost o schimbare în natura antisemitismului. Timp de aproape două milenii antisemitismul creștin a dus la discriminare, pogromuri și crime comise împotriva evreilor. Însă această ură otrăvitoare era îndreptată doar împotriva evreilor necreștini. Dacă un evreu se convertea la creștinism, el sau ea era lăsat sau lăsată în pace, asta dacă această convertire era considerată una sinceră.

Expansiunea vastă a europenilor, crearea imperiilor de peste mări în secolul al XIX-lea, a făcut ca la națiunile imperialiste să apară și să se dezvolte un simț de superioritate rasială, superioritate care a fost exprimată într-o formă mai mult sau mai puțin sistematică de către scriitorul francez, contele Arthur de Gobineau, care a susținut în lucrarea sa, *Tratat de inegalitate a raselor umane* (1856), că nord-europenii puteau să-și păstreze ceea ce susțineau ei a fi supremația lor rasială doar respingând amestecarea cu alte rase. În 1870, scriitorul german Wilhelm Marr a preluat aceste idei și le-a folosit pentru susținerea urii sale – în multe privințe personală – pe care o avea împotriva evreilor, pe care îi învinovățea pentru dificultățile lor financiare. Ridicând problemele sale personale la rangul de principiu al